

אלי ששר

מנהל אולפנת השומרון - אלקנה

לאריאלה - שבאנו לעודדה
ביגונה ובאבלה ונמצאנו מעוֹדֵדִים
מאומץ ליבה ומרוחה האיתנה.

העידוד

טיבו ומקומו בחיינו

הקדמה

את ר' הלל ז"ל לא הכרתי (היינו אמורים להיפגש ביום... הלויתו בשעה 9) אך רבות שמעתי עליו. יותר מכך - נפל בחלקי "לפגוש" את ירושתו ואת מעשיו ולהיכוח במו עיני בדברי רבותינו: "צדיקים במיתתן נקראו חיים" (ברכות יח). אכן רוחו שורה בביה"ס יום ואת ההערכה - ההערצה כלפיו אני שומע מפי תלמידותי בכיתות השונות, וכן צעדי עדיין מהדהדים בחדר המורים ובין כותלי ביה"ס. הלל ניבט אלי מתמונתו הקבועה בחדר המנהל ודומה לי כאילו ידיד מוכר משכבר הימים נצב לידי. מחייך קמעא. מקרין רוח וחיבה, וכמו אומר לך: הנני! במה אוכל לעזור לך. לעמוד לימינך לחזק את ידיך או, לפחות, לעודד אותך. כן, לעודד אותך! כך תארו אותו בפני, תלמידות ואנשי צוות. "תמיד מצאנו אצלו אוזן קשבת. הוראת-דרך ומילת עידוד". לא יפלא איפוא, כי לאור אלה בחרתי להקדיש את דברי בקובץ היוצא לזכרו לנושא "העידוד" המצוי באמתחתי. לפני שנים אחדות, יצת למדתי במכון אדלר, הגשתי כעבודת סיום את המאמר: "העידוד - השְׁוֹאָה בין התיאוריה של אלפרד אדלר, לבין הנהגותיו של ר' אריה לויין". (ציטוטי מתוך הספר "איש צדיק היה" שמחברו מר שמחה רז).

אני מביא בזה בעיקר אותו חלק מעבודתי המתאר את הנהגותיו המעודדות של ר' אריה לויין זצ"ל, אבי האסירים (נפטר בשנת תשכ"ט) (כשבהקדמה פרשתי את ההתייחסות של אדלר לנושא). דומה כי ר' הלל שחזר זצ"ל במעשיו ובתגובותיו מזכיר מאוד את ר' אריה: יהיו נא דברי מצבה נאה וזכרון מתאים לנפטר שבפנינו בבחינת דברי חז"ל (ירושלמי שקלים א,א): "אין עושין נפשות (מצבות) לצדיקים, כי דבריהם (מעשיהם) הן הן זכרונן".

מבוא

"אני יודע שאתה יכול, אז למה אינך עושה זאת?!" במשפט מדגים זה,

מובלטת גישתנו המוטעית לעידוד, אכן - אין כל ספק: ברצוננו לעזור לזולת, ברצוננו לראותו מתקדם, משיג יותר ויותר: אמת - אנו מצטערים על כשלוננו, כואב לנו מאוד: במיוחד אם הוא בנו, בן - משפחתנו, קרובנו או ידידנו. בטוחים אנו שאם "רק" נבהיר לו את שאיפתנו, והנה... הוא כבר "יקנה" אותה ויאמץ אל ליבו... "הרי" - כך אשליתנו - "רק הבהרה זו היתה חסרה לו... עכשיו הוא מבין... עכשיו הוא תופס... עכשיו הוא... מעוֹדָּד!!!"

פרק א. עליפי אדלר

וכאן אדלר מעמידנו על טעותנו! הוא עושה זאת - נאמן לשיטתו ולהדרכתו - לא לפני שהציב בפנינו אלטרנטיבה! והאלטרנטיבה - בהישג ידינו, ואם נהיה מוכנים להיות עקביים בישומה, גם נזכה לראות בתוצאותיה. אמרנו "טעותנו", "במה טעיתי"? ישאל השואל, "הרי כל כוונותי זכות ומזוקקות: אך לטובה התכוונתי בדברי!" אדלר משקף לנו את הלך מחשבותינו האמיתיות. הוא מזהירנו - מזכירנו: אנו זקוקים למצוא סיפוק בהרגשת עליונותנו! ולשם כך אנו משתמשים בביקורת, בביטוי - שליטה! זה טבעו של אדם!

ואם נחזור עכשיו למשפט המפתח בראש עבודתנו נמצא כי מרוב להטותינו, מרוב כוונתנו הטובה והתמימה - הנה תוך כדי פנינתו לאהובנו - הטחנו בו גם דברי ביקורת, באומרנו: "...אז למה אינך עושה זאת?!". ייתכן - גם - ייתכן שהשומע אותנו - ויהיה זה בנו, ידידנו או כפוף לנו במשרד - ישפיל עיניו מול כוונתנו "הטובה", כי הוא יקלוט, ודוקא בהדגשה יתרה, את הביקורתיות שבסוף המשפט. מילים אחדות אלה, יחדרו לאוזניו ולליבו ויעיבו על הדברים "היפים" שבתחילת המשפט. "זו ביקורת מפורשת ונוקבת על מה שעשיתי" כך יאמר לעצמו ויוסיף לעצמו בהתמרמרות: "והרי אז, באותם נתונים ובאותו מצב, לא יכולתי לעשות יותר!" מכאן קרובה הדרך להטיח במבקריו (ולפעמים בשקט ובסמוי): "הם אוהבים אותי רק על תנאי... רק כשאני מצליח! הם אינם מקבלים אותי "כמו שאני". מדוע מגיע לי יחס כזה? אני אפילו מרגיש מושפל" (ושפת גופו אומרת: ראו את עיניו המושפלות, את גופו המכווץ, ואולי - אף אגרופיו קפוצים...).

ובכן נסכם מה ראינו ברגעים המועטים שעברו עלינו, הצופים מן - הצד, ומה הבינונו מתמונת המצב: בפנינו - שני מוקדים: המבקר והמבוקר. כשמחבר ביניהם: אותו מעשה בעבר הקרוב והציפיה לעתיד ומבדילה ביניהם: ההתייחסות למעשה. ומשמעותה... הצרכים הנפשיים של כל אחד מה"שחקנים".

הראשון - המבקר - כוונתו טובה ורצויה, אך מעשיו יביאו לתוצאות כמעט הפוכות: הוא רצה לתת עידוד, אך, למעשה, גרם לתיסכול ולייאוש, כי הוא נתן פורקן "לצרכיו" הסמויים: התנשאות ושליטה. יתכן כי הגבול בין בקורתיות ועידוד הינו דק ביותר: רק מילים ספורות! אכן כך הדבר: על זה אמרו חז"ל "... ויש המאבד עולמו בשעה אחת" (מסכת עבודה זרה י').

השני - המבוקר - נניח כך לרוב - שהוא איננו נתון במאבקי כח עם מבקרו. הוא שומע ממנו, מפעם לפעם, הדרכות - הנחיות כיצד לנהוג, הוא מקבל את הדברים בשלווה. אפשר אפילו לומר שהמבקר הזה זוכה למידה רבה של הערכה ואימון מצד המבוקר "שלנו". אך הפעם...: "למה אמר לי זאת ככה"...?! "אכן אני מבין שהוא התכוון לשפר את המצב, אבל אני גם מבין שיש לו טענות כלפי, כפי שבולט מתוך מילותיו האחרונות!!! והוא יוסיף לדבר עם עצמו: "...מה הוא מספר לי שרצה לעודד אותי! מה? הוא מצפה ממני שבעידוד כזה תהיה לי מוטיבציה לעשות בעתיד יותר טוב?! ...לא טוב לי! אין לי ברירה! אך הלואי ויכולתי לברוח מכל הענין הזה... זהו, איפוא, סיכום המצב שהתפתח כהרף-עין רק בגלל מילים ספורות שנאמרו שלא במקומן!

אדלר מלמדנו כיצד עלינו לנהוג בבואנו לעידוד יעיל: "מותר לטעות"! יאמר אדלר, ובלשונו הפרקטית: "הטעויות הן המעבדה לחיים". טעויות ניתנות לתיקון, בדרך כלל, יחדיו המבקר והמבוקר: יחדיו נדאג לתיקון הטעות ותוצאותיה! "כנראה שקרה משהו אוביקטיבי שגרם לך לעשות את מה שעשית, אך בסיטואציה אחרת, כמובן, שתעשה אחרת! אני בטוח בכך!" כך נאמר. ונאמר את הדברים באינטונציה כזאת שמתוכה יעלה בבהירות שאנו רוחשים כבוד לזולת ואמונה ביכולתו. נדגיש את המילה "כמובן". נגיד אותה מתוך כנות! נציע את עזרתנו (באמת!) כדי להמשיך להצלחה בעתיד. גם לגבי ה"כשלון", שקרה כבר, נשתדל למצוא בו נקודות חיוביות. אם נרצה - נצליח בכך! נדגיש אותן! ניתן להן פרופורציות מתאימות, כדי שהמבוקר יאמין בכוחות עצמו. הוא יקבל את עצמו כפי שהוא; זו תחילתו של תהליך העידוד. נעזור לו בכך! נראה לו שאנו מקבלים אותו - ללא תנאים. "אנו אוהבים אותך" (בבן - משפחתנו) "אנו מעריכים אותך (בחבר, בכפוף - לנו וכדו') - בכל מצב, כפי שאתה!" לא בגלל מעשה זה - נאהב ונעריך אותך (תנאי: רק בהצלחה אוהבים, ובכשלון - אבוי...). ובגלל מעשה הפוך - נדחה אותך, חלילה! לא ולא! נתיחס לעושה ולא למעשה. נפריד את זה מזה: לגבי המעשה - נעלה את הסיסמה שלמדנו, "אפשר תמיד אחרת"! ולגבי העושה - נעודדו כשנבהיר לו את האיכפתיות שלנו, נפרוש בפניו כמה הוא משמעותי,

כמה הוא יכול לתרום! כמה כל זה חשוב ומענין אותנו, ולא מקרה חד - פעמי של כשלון; אמנם - כן! את הכשלון - לא נטאטא מתחת לשטיח! נתיחס אליו, כנקודת זינוק להצלחה! "שערי תשובה לעולם פתוחין" (איכה ג') דומה שבגישה כזאת נמצא מסילות לליבו; הוא לא יאטום אזניו; אדרבא: הוא יסתקרן לשמוע מה מצפים ממנו (= מאמינים בכוחותיו וביכולתו). זו מוטיבציה נהדרת להביא את האדם לעשות מעשים חיוביים: הוא רואה לנגד עיניו את האפשרות להצליח! הם כל - כך מאמינים בי - אשתדל לא לאכזבם" כך יאמר לעצמו, ואף אנו - במקביל - נשדר לו כי נעריך אותו מאוד על מאמציו והשתדלותו! לא ההישג יהיה מדד להערכה, אלא ההשקעה! (כך בציונים בביה"ס, וכך בהספק בעבודה וכו' וכו'). נגרום לכך שהוא יכיר בערך עצמו, שהוא - כמונו - יקבל את עצמו כפי שהוא, כאן ועכשיו, וילמד להסתכל על "מעידתו" בפרופרוציה מתאימה, חד - פעמית, מוגבלת. התיחסנו אליו בכבוד ובהבנה, והנחלנו לו את האומץ להיות בלתי שלם. להשלמת המהלך - רק נדגיש:

אל לנו לדחוק את הקץ; עלינו לפעול בסבלנות רבה, כדי לתת לתהליך מספיק זמן, הוא יתרחש לאט - לאט. נהיה מוכנים לספוג כשלונות, מפעם לפעם, תוך כדי התקדמות; נתמיד בעידוד, ברציפות, ומתוך כבוד לזולת (גם בכשלוננו!!!), מתוך אימון ביכולתו ומתוך קבלתו כפי שהוא, או - אז נזכה, בעז"ה, לראות תוצאות חיוביות.

פרק ב' - התנהגותו של ר' אריה לויין

באחת ההזדמנויות - בעקבות שבחים שהרעיפו עליו - הגיב ר' אריה: אני - מחמת טרדותי - לא למדתי ולא שניתי, ואף דברי תורה לא חידשתי...", כאן נקדים את דבריה של יהודית אלול (שכתבה, בהשראת לימודיה במכון אדלר, מערכת עקרונות בשם "אמנות העידוד"). מטרת העידוד: להביא לחיזוק האמונה בכוחנו... לנטוע בנו את אומץ הלב להיות בלתי מושלמים... האומץ להיות אדם...". "אומץ להיות בלתי שלמים" - זהו היסוד:

מצד אחד - שאיפה, תנועה לקראת הגשמת מטרותינו, כפי שסגנון חיינו מחייב.

אך - מצד שני - לא להיות מתוסכלים ורפויידיים, אם עדיין איננו מושלמים! כן! להכיר בערך עצמנו למרות היותנו חסריים! ומכאן: לחייב את עצמנו להשתדל לעזור לזולת, כפי כוחנו "החלקי" המוגבל, העכשווי, למרות היותנו רק "בדרך", בנתיב המוביל אל השלמות.

את זאת לימדנו ר' אריה הלכה למעשה: הכרנוהו כיהודי ש"תורתו

אומנותו", ואע"פ כן מצא הרבה זמן לעסוק במצות ביקור חולים, ביקור אסירים - ועידודם של אלה, ושל כל מיני "זקוקים" אחרים, אלה היו "טרדותיו", כנזכר. הוא לא דחה אותן עד שיהיה מושלם. באומץ לב הכיר בכך "שלא למדתי ולא שניתי ואף דברי - תורה לא חידשתי", לאמור: אינני מושלם, שאיפותי עדיין לפני, ואף-על-פי-כן עכשיו: שומה עלי לעסוק בעזרה לנצרכים ובעידוד הנבוכים והמדוכאים.

שוב - מדבריה של יהודית אלול:

"כולנו זקוקים לעידוד, כמו לאויר, למים ולמזון - בכל שטחי היחסים הבין - אישיים", בכל זאת כלי-כך קשה לנו לעודד! מדוע?

ותשובתה: כי "לימדו" אותנו להתיאש (בביקורת, בציפיות גבוהות, בפינוק, בחסות - יתר וכו' וכו').

אכן ר' אריה הכיר בחיוניות הקיומית של העידוד לכל אדם בכלל, ולמסכנים ולמתלבטים בפרט. הוא ידע גמידע כי "כלי-כך קשה לנו לעודד", ולכן לקח על עצמו את המשימה; במיוחד התיחס למסכנים ביותר שהחברה הרחיקה אותם - בבית חולים למצורעים, בבתי האסורים, וכן לעניים, לנצרכים ולקשיי-יום על כל גוניהם, הוא - בידעו את הקושי הנזכר - נחלץ לקים את מאמר חז"ל: "במקום שאין אנשים - השתדל (אתה) להיות (ה)איש!" (אבות ב' ה').

וכך מעיד עליו בנו ר' חיים יעקב (71) "... יחד עם זאת יש פה ענין של אימון: אפשר להתאמן בזה, לשמוע דברים; אפשר לעבוד על זה. ... אבא אימן עצמו לעשות טוב".

ר' אריה הבין שלפניו נמצאים אנשים "נורמלים", ש"משהו" בעָבְרָם כיוון אותם להתנהגות "בלתי רצויה". ר' אריה התעלם מן העבר, ופניו צפו לעתיד, גם הוא - כאדלר - ידע שאנשים אלה, אולי "מעולם לא זכו להערכה, ולא עודדו אותם לשתף פעולה" (אדלר 149).

דומני שר' אריה הלך אפילו צעד נוסף באומריו: "נסיון רב לי בעידוד אסירים... פליליים... אני חש שהם אבר מן הגוף, אף כי אבר נגוע במקצת, ולכן עלינו לרפאותו, למען הגוף כולו" (273). השייכות, שיתוף הפעולה עם הזולת, מבוטאים כאן בצורה מובהקת ע"י הדימוי לאבר מן הגוף, אך הרב הבהיר את השקפתו: "עלינו לרפאותו למען הגוף כולו" לאמור: החברה ה"נורמלית" "תרויח" מריפוי אבריה הנגועים! יש כאן, איפוא, השפעה חוזרת, המתעודד משפיע על המעודד, אכן היבט חדש על העידוד ותוצאותיו. ומכאן נגיע ליסודות: בסיס גישתו של הרב היה עיקרון "כיבוד הזולת". זה היה חלק מנשמתו... מסופר עליו (עמ' 66) שבשנותיו האחרונות, קשה היה לו לעמוד על רגליו. "מידי יום ביומו... סר אליו תלמידו,

נעליו ולחלוץ אותן – שמא יש בכך משום פגיעה במטפל. הוא התאמץ וכפף עצמו...”

אותו עיקרון בא לביטוי גם בשיחותיו עם הבאים אליו: הוא ידע להקשיב. לכבדם בהשמעת דבריהם בצורה מסודרת, לפי הקצב שלהם... וללא הפרעה. בעשותו כך – יכול היה להבינם יותר טוב ואולי גם לעזור בצורה יותר ממוקדת (עמ' 51). פעמים רבות היה ידו, ראש המחלקה לנוירולוגיה משגר אליו חולי נפש, ומבקש לסייע להם. הוא עשה זאת ברצון. לימים שאלו הפרופסור:

– מה אתה אומר להם?

– אני מקשיב להם בסבלנות.

– אוה, הקשבה זו תרופה נפלאה...

– אך אינני מסתפק בכך... אני מגלה גם קורטוב של השתתפות והחולים מבחינים בכך". גם הסופר חיים הזוהר התרשם מסגולתו זו (עמ' 243): "היה לו לב שומע, לנחם את הבריות בשעת צרתם. יותר משניחם בדיבורים – ניחמם בשתיקה, בנענוע ראש, בהגבהת ריסי עיניו העבותות ובהשפלתם...". זו היתה, איפוא, הקשבה שעימה הבנה והשתתפות אמיתית, היא הביאה את השומע להתעודדות, להערכה עצמית ולשאירת כוחות לצאת ממבוכתו ומעקתו.

ועוד "המצאה" של ר' אריה הצדיק שאני מעיד עליה מהתנסות שלי (א.ש.): בכל פגישה איתו, ספגנו עידוד רב, ממש ברגע הראשון, הושטנו לו, כמובן את ידינו לשלום. הוא לקחה בשתי ידיו, ממש חיבקה, חיממה בלהט ליבר, והוא מעביר לך מסר נוקב וחודר לב: "אני איתך", אני "אוהבך ומכבדך", ואף אתה הרגשת: "הנה האדם הטוב, הקרוב אלי, הוא יוכל לעזור לי בלבטי ובמצוקתי, עכשיו הכל יסתדר בכי טוב". זו היתה אומנות מיוחדת, אמיתית מאוד בבחינת: "דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב" (חז"ל, עפי' ברכות ו').

ובקשר לכך – ספור מענין (עמ' 233): אחת ממעריצותיו טרחה וסרגה עבורו זוג כפפות צמר. כשהגישה לו את הכפפות, סרב – בנימוס – לקבלן מידה, והסביר: הכיזד ארגיש בידו של אדם, עת יושיט לי כף ידו לשלום?... הדברים ממשיכים גם ב"תורתו", בפרשנותו את דברי קדמונינו. הוא ידע תמיד למצוא את החיובי באדם. יתרה מזאת: גם כש"נתפש" לשמוע חסרונות דאג תמיד להקטינן:

הנה פירושו היפה, האורגינלי, שכליכך מאפין את ר' אריה הצדיק; הוא מתיחס להצלבת ידי יעקב אבינו בפגישתו עם בנו יוסף (עמ' 296): "כאשר עומד אדם מול רעהו – הרי יד ימינו מכוונת כנגד שמאל חברו ואילו שמאלו

- כנגד ימינו של חברו; כלומר: הוא מבחין היטב, ובאופן ברור (=יד ימין) בחסרונות (=יד שמאל) של חברו, ואילו רק באופן קלוש (=יד שמאל) הוא מבחין ביתרונות (=יד ימין) של חברו. בא יעקב אבינו ושיכל את ידיו (הצליבן ב"שכל", בדעה מכוונת), את ימינו כיוון לימין רעהו (=את המעלות של השני צריך לראות באופן ברור!) ואת שמאלו כיוון לשמאל רעהו (=את הדברים השליליים של השני צריך לראות באופן קלוש!) זו, כנ"ל, פרשנותו המקורית, המעידה על גישתו לזולת.

זה היה האיש, כליכולו שייך לעם ישראל ולאדם מישראל, יהיה מצבו ומעמדו - אשר יהיה, - לכך הוא ייעד את חייו: צריך למצוא דרכים, צריך להשתדל בכל הכוח והמרץ לעזור לזולת!

ונסכם את דברינו במשפט הפתיחה של יהודית אלול: "עידוד - מהו? העידוד יוצר שינוי עמדות אצל מקבל העידוד, הוא מגביר את בטחונו בכוחו והוא מתבטא למעשה - בתוצאה".

ובכן: זהו מבחנו האמין של תהליך העידוד:

לא רצונו (האמיתי!) של המעודד, שבדבריו מתיחס לעבר, אלא השפעת הדברים על המעודד כשפניו לעתיד! רק אם אמנם כתוצאה מהדיבורים שהושמעו באוזניו יחוש בטחון ומרץ להמשיך בדרכו בצעדים מאירי פנים ומלאי עוז - הרי היה זה עידוד יעיל!

זאת למדנו מהנהגותיו של ר' אריה לוי זצ"ל, וזאת הראנו ר' הלל שחור זצ"ל באורחות חייו המבטיחים, שנעצרו לדאבונו בעודם באיבם, עם פטירתו בגיל כ"ח שנים.

ת.נ.צ.ב.ה.